

Андрій
Курков

ДОБРИЙ
АНГЕЛ
СМЕРТІ

Роман

Харків
«Фоліо»
2020

1

Ранньої весни тисяча дев'ятсот дев'яносто сьомого року, продавши двокімнатну квартиру на околиці, я купував собі однокімнатну в самому центрі Києва біля Софійського собору. Старички, які продавали її, від'їжджали до Ізраїлю й намагалися разом із квартирою продати мені десятки непотрібних дрібниць, на зразок саморобної дротяної вішалки в коридорі. Григорій Маркович, глава сім'ї, ретельно примовляв: «Я знаю всьому ціну! Я зайвого не візьму». Дещо я купив, але від більшості речей і дрібничок відмовився. Купив я і полочку з книжками — вона саме так і продавалася, щоб не знімати її зі стіни і не нести книги в «Букініст» — навіщо така морока. Не знаю, яка частина сплачених п'яти доларів припала на книжки, а яка на полочку, але у всякому разі книжки я особливо не розглядав, відзначивши поглядом лише академічне видання Льва Толстого «Війна і мир». Ця книжка була великого формату і, мабуть, п'ятдесятих років видання. Такі книжки я любив якщо не за зміст, то за добротний солідний вигляд.

Дванадцятого березня настав момент передачі ключів. Я приїхав під вечір. Біля парадного стояв мікроавтобус,

присланий агентством «Сохнут». Старички вантажились. Їм чемно допомагали два представники агентства.

— Ну, Колю Сотников, — сказав я собі, залишившись сам у придбаній квартирі, — тепер ти господар цієї руїни!

Я ще раз обвів поглядом тріщини, думаючи про необхідний ремонт. Потім підійшов до книжкової полицки, дістав книжку, що запам'яталася великим форматом, і розкрив її. Під палітуркою мене чекав сюрприз. Способом, відомим мені зі шпигунських фільмів, у книзі був вирізаний тайник, в якому, однак, не було ні золота, ні зброї. В середині, в акуратно вирізаній ніші, лежала інша книжка, більш пізнього року видання — «Кобзар».

Здивований, я витягнув її і, думаючи, що і тут під палітуркою ховається щось несподіване, розкрив. Але цього разу книжка виявилася справжньою, не перетвореною на шкатулку. Обстеживши кілька сторінок, я збирався вже було скласти цю книжкову матрешку і поставити її на місце, з тим, щоб коли-небудь здивувати своїх майбутніх гостей, але тут погляд мій упав на написані гострим олівцем по краях книжки коментарі. Тримаючи розкритий «Кобзар» у руках, я підійшов поближче до лампи і прочитав кілька акуратних рядків: «Патріотизм Т. Г. сприймав як любов до жінки і ненависть до армійської служби й особливо до бездумної муштри».

«Вже чи не який-небудь дисидентствующий учитель літератури робив ці замітки?» — подумав я, згадавши про свій власний учительський досвід.

Після педінституту я сам відпрацював призначені три роки «істориком» у сільській школі, але за весь цей час мені так і не вдалося прищепити здоровим, червонощокиим дітям доярок і трактористів ні інтересу до історії, ні бажання роз-

гадати численні історичні загадки й таємниці, вивуджені мною з маси опрацьованих із олівцем у руці книжок.

На Григорія Марковича як на автора цих коментарів було грішно подумати. Він сам був відставним військовим і вельми цим пишався. Я якось застав його за упаковкою своїх медалей — він розклав їх на столі й загортав кожну в окремих носовичок, яких у нього, схоже, було безліч, куди більше, ніж медалей.

Показуючи мені одну з медалей, він сказав:

— Я брав Прагу!

«Помітила це Прага?» — подумав я в той момент, ледь стримавши посмішку, дивлячись на цього сухого, маленького і досі верткого дев'яностолітнього дідка.

Брудна кухня теж потребувала ремонту. Її треба було відмити від старих господарів — речам, та й самим стінам чомусь передається вік їх власників, і тому, щоб не відчутися себе раптом постарілим, треба міняти поверхні та кольори, додавати свіжості. Можливо, вчасно зроблений ремонт продовжує життя не тільки квартирі, але й її мешканцям?

Я поставив чайник на закопчену газову плиту і знову почав гортати книжку, думаючи про ці дивні записи. На одній зі сторінок натрапив я на чудову і співзвучну моїм роздумам думку: «Патріотизм голодного — це спроба забрати шмат хліба у інородця, патріотизм ситого — великодушність, що викликає повагу».

Мені дуже хотілося зрозуміти — що за людина писала ці коментарі до «Кобзаря», хотілося знайти свідчення часу, коли все це було написано. Моя нинішня робота — нічним сторожем за гуманним принципом «ніч-через-дві» — не ви-

магала використання мізків. І мізки нудьгували. А тут такий загадковий «подарунок», кращий за будь-яку головоломку або кросворд!

Я гортав і гортав, як гортають книжку перед тим, як зважитися її не просто прочитати, а простудіювати з зошитом і ручкою. Промайнула ще одна думка: «Абсолютний патріот не визнає ні національної більшості, ні національної меншини. Його любов до жінки сильніша любові до батьківщини, тому що жінка, яка відповідає взаємністю, і є символ батьківщини, ідеал абсолютного патріота. Захист жінки, яка відповідає взаємністю на любов, і є вищий вияв патріотизму».

В іншому місці, під одним із віршів, був чисто щоденниковий запис: «16 квітня 1964 року. Зустрів Львовича в півній навпроти ломбарду. Розповів йому про підготовлений рукопис. Він захотів прочитати — але обійдеться. Після провокації в кінотеатрі навіть його рука здається занадто вологою для рукостискання. І потім ця звичка весь час оглядатися на всі боки».

Я сидів до півночі, потім склав «книжкову матрешку» і поставив назад на полицю.

Наступного дня я заїхав до знайомого скульптора, чоловіка, що знав Київ останніх тридцяти років майже поіменно.

— Пивна навпроти ломбарду? — перепитав він. — Звичайно, там тепер кафе «Русский чай». Ні, вибач, вже не «Русский». Або просто «Чай», або... Там вже все не те, і кругом не ті...

— А ти не знав у той час якого-небудь «Львовича».

Скульптор замислився.

Його двоповерхову майстерню було заповнено громадям іще необроблених каменів, макетами, невеликими скульп-

птурами та безліччю фотографій, приклеєних до стін, ніби замість шпалер. До цих фотографій він і підійшов, вставши з-за низького обідньо-журнального столу.

— Тут є багато хто з тієї пивниці, але я не пам'ятаю... Львович... Львович... Не думаю, що це хтось із завсідників компанії. Туди приходило багато «разових», і хоч вони з'являлися досить часто, але «своїми» не стали. Може, це один із них? Я ще спробую згадати, але не сьогодні. Потрібна дуже дощова погода або гроза — тоді відмінно згадується...

— Я подзвоню і нагадаю при першій же грозі, — пообіцяв я на прощання.

Ремонт нової квартири рухався повільно і, можна сказати, безглуздо. Знайомі, які обіцяли допомогти мені пофарбувати стіни, несподівано пропали, і залишився я один на один зі стінами і з безліччю бляшанок матової білої фарби. Сам починати фарбувати я боявся, тому і займався різним дріб'язком, віддиранням клаптів старої фарби із труб у ванній та іншими дурницями.

Несподівано зателефонував скульптор.

— Ти знаєш, він помер учора, цей Львович, якщо це, звичайно, він. Мені подзвонив якийсь давній знайомий, просив допомогти на похороні — нікому труну нести. Якщо хочеш, їдьмо разом!

Пропозиція була і несподіваною, і дивною.

— Але ж я його не знав... — вирвалось у мене.

— Але ж ти його розшукував! Я теж, здається, його не знав, — сказав скульптор. — Більше того, я не міг згадати цього Аліка, який мені подзвонив. Він запевняє, що ми знайомі з тієї пивниці...

Їхати на побачення з небіжчиком, до якого у мене залишалися непоставлені питання, здавалося справою щонайменше дурною. Але я погодився.

Ховали його на Берковцях. Точніше не ховали, а «підховували» до родичів, які вже влаштувалися там навічно. Жовте висохле обличчя ні про що не говорило. І скульптор, нахилившись до мого вуха біля могили, прошепотів:

— Щось я його не впізнаю.

Однак Алік, який організував цей похорон, нагадав скульптору кілька епізодів із далекого минулого. І скульптор кивнув. Потім вони в моїй присутності згадали кілька імен.

Я набрався сміливості й запитав у літнього Аліка про людину, що цікавився творчістю Тараса Шевченка і питаннями патріотизму. Пояснив йому, що це був знайомий покійного Львовича.

Алік почухав за вухом. Помовчав. Знизав плечима.

— Потім, — нарешті мовив він. — Ти ж на помини йдеш? Я кивнув.

Помини, як з'ясувалося дуже скоро, організував скульптор у себе в майстерні. Семеро людей сиділи навколо обідньо-журнального столу. Скульптор на електроплитці, що стояла в кутку, смачно смажив яловичу печінку. Решта, не чекаючи закуски, пили горілку. Мовчки пили, без тостів, навіть без зітхань.

Ожили трохи, коли перша порція смаженої печінки з'явилася на столі. Скульптор висипав на стіл виделки. Поклав хліб. Трапеза набула більш жвавого характеру, і хтось першим заговорив про покійного, тут же перейшовши на живих і закінчивши просторікування думкою про те, що раніше було краще.

— Так, — погодився хтось інший.

Помини пройшли як належить. Всі розійшлися п'яні. Про покійного поганого слова сказано не було. Про нього взагалі, один раз згадавши, більше не говорили. Коли встали з-за столу розім'ятись, один із гостей упізнав себе молодого на одній із старих фотографій.

— О! — вигукнув він і з подивом випнув губи, наче був у образі на себе тридцятирічної давності.

Я підійшов і поставив йому те саме запитання — про чоловіка, що захоплювався Шевченком і питаннями патріотизму.

— Еге ж, — сказав він, — тоді багато людей захоплювалися такими питаннями.

— А рукописи про це хтось писав?

— Писали, звичайно писали, аякже. Самвидав! А що з того? Ось хто не боровся, той і не програвав.

Він щось іще верз і верз, поки раптом не сказав:

— А були й містифікатори, одного такого пам'ятаю — Клим, удавав, ніби щось філософське пише. Всі у нього просили почитати, а він рукописа дістане, перед носом перегорне і знову в портфель сховає. А сам сидів удома на кухні і вірші Пушкіна від руки прозою переписував, ну так, щоб не стовпчиками, а суцільним рядком...

— А де він зараз? — запитав я, подумавши, що це цілком міг бути автор коментарів до «Кобзаря».

— Клим? Чорт його знає. Бачив я його якось у скверику біля університету. Там, знаєш, збираються і в шахи на гроші грають. Років зо два тому. А більше не зустрічав.

Кожне товариство закрите по-своєму. Бджолярі збираються і говорять про тільки їм самим зрозумілі речі. І напевно, ще довго вирішуватимуть — прийняти когось у члени

свого товариства чи ні. Шахісти — теж не виняток. Ті, що грають біля університету, один одного знають, а з рештою на акуратному «ви» розмовляють. І грають із чужаками тільки на гроші.

Я кілька разів обійшов гуртки шахістів і шашкістів, які обліпили лавки скверика. На мене ніхто не звернув уваги. Кожен гурток нерухомо стежив за дошкою, яка перебувала в центрі. На гравців не дивились, їх присутність була немов якоюсь прикрою необхідністю. Не було зрозуміло — хто за кого вболіває і чи вболіває взагалі. Вивчалася в таємничому мовчанні сама ситуація на дошці, і саме вона була головною дійовою особою.

Климу зараз мало б бути шістдесят з гаком, і більшість членів неформального шахово-шашкового клубу відповідали цій характеристиці. Гра проходила мовчки, і тому навіть випадково почути, як кого звать, не було можливим. І я просто припав до одного кола і почав терпляче очікувати розвитку подій, намагаючись «втертися» всім тілом у довіру до цих фанатиків дошки.

Дивний стан нез'ясовного трансу раптом опанував мною, і я, мабуть, дійсно став на час частиною цього шахово-шашкового живого організму.

Проіснувавши в такому стані близько години, поки гра не закінчилася, разом із іншими охопленими шаховим трансом фігурами, я раптом видихнув своє заціпеніння і, розправивши хребет, зрозумів, що годинне колективне стояння зріднило мене з цими людьми. Я погано грав у шахи і навряд чи зміг би навіть елементарно прокоментувати завершену партію, але зате інші могли, і я виявився вдячним слухачем. Щоправда, спочатку два дідки мало не побилися між собою,

сперечаючись про нібито помилковий хід офіцера. Моя неучасть в їх суперечці відіграла позитивну роль, і вони ґрунтовно взяли за мене, повторивши на пам'ять основні ходи партії.

— А хто грав хоч? — запитав я під кінець, відчуваючи, що вже маю право на запитання.

— Пилим із Мишком... — відповів один із них, вищий і сутуліший. — Вони з нових, недавно тут.

Я запитав, а чи грає ще Клим.

— Ну, Клим! — Другий дідок зробив одеський жест, піднявши руками величезний невидимий кавун. — Клим грає, але коли він грає — такі дурниці, — і він кивнув у бік спорожнілої лавки, — не відбуваються.

Через п'ять хвилин я вже знав, що Клим живе в комуналці на Шота Руставелі, у скверик приходять іноді по п'ятницях, більше не п'є через хвору печінку і перестав розводити акваріумних рибок, а тому невідомо, на що він тепер живе.

Ішов я, відчуваючи, що вже став членом цього клубу. Залишалось тільки навчитися нормально грати в шахи або в шашки. Але мені це не загрожувало. І часу було шкода, та й взагалі не полюбляв я повільні ігри.

2

У п'ятницю зранку я знову перегортав «Кобзаря», тішачись олівцевими коментарями.

«М'якість рідної землі не відрізняється від м'якості чужої землі, тому що будь-яка земля була передосновою людства і не могла розподілятися між націями відповідно якості цих націй».